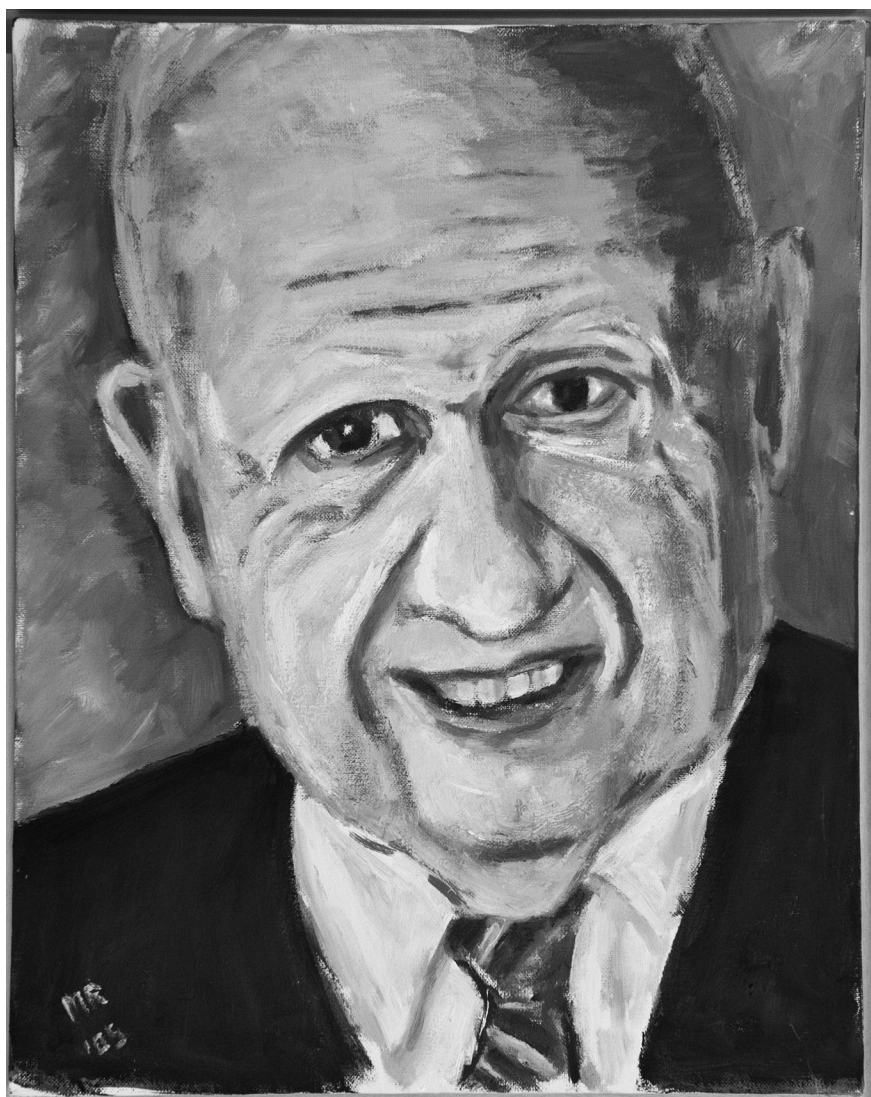

H.C.F. Schoordijk¹ – Civilist

Prof. mr. J.M. van Dunne

In de oorlog ben je opgesloten geweest en moest je voorzichtig zijn. Er stond ook zoveel vast. In de naoorlogse jaren ben ik gaan studeren, en wanneer dan mensen als Bregstein, Pitlo en Hoetink voor je neus staan, dan heb je het gevoel van: ‘Hé, de wereld zit anders in elkaar!’ Dus voor mij was de universiteit een bevrijding.

Als je mij nou vraagt wat ik echt het meest boeiend vind, bijvoorbeeld bij een man als Bregstein, dan is dat de vermenging van vakmanschap en het aan de orde stellen van talloze politieke vragen, maatschappelijke vragen. Het tweede aspect van Bregstein was het enorme elan waarmee hij college kon geven. De meeste mensen in de zaal zeiden:

‘Hè, ik begrijp er niets van!’, maar zij bleven wel komen, en als ze buiten de deur stonden, zeiden ze: ‘Ik ga het begrijpen!’ Bij Pitlo ging het in de meest mooie volzinnen, heel helder gebracht, en dan kwam je buiten en dacht dan: ‘Zo eenvoudig is het niet!’ Ik heb nooit een college van Pitlo kunnen volgen, omdat ik bij iedere zin die hij zei dacht: ‘Het zou best anders kunnen zijn’. Terwijl bij Bregstein was het ook zo, maar de volgende zin van Bregstein was: ‘Het zou best anders kunnen zijn’. Met andere woorden, het was iemand die een denkwijze had die mij een beetje op het lijf geschreven was.

Wat mij ook buitengewoon boeide in Bregstein, hij had altijd grote belangstelling voor de handel, voor geldstromen, voor levensvragen, politiek, noem maar op. Ik heb nooit een man gezien die zo theorie en praktijk als een eenheid kon zien.

De vraag is natuurlijk wat de praktijk waard is. In het proefschrift van Bruinsma kwam uit interviews naar voren dat cassatieadvocaten alleen maar wetenschappers aanhalen die praktijkervaring hebben, ik heb mij toen daartegen afgezet. Neem nou de koude uitsluiting in het huwelijksgoederenrecht. Je hebt mensen uit het notariaat die zeggen: 'Wij doen het altijd zus en zo'. Maar het Amsterdamse verrekenbeding is door de Hoge Raad onderuit gehaald, en dat is een geweldige winst. In de man-vrouwverhouding is er overigens nog geen enkele procedure geweest die goed opgezet is; dat verklaart misschien de terughoudendheid van de Hoge Raad in zijn rechtspraak over koude uitsluiting; ik denk dat de Hoge Raad daar gemakkelijk een voorzet had kunnen geven. In de man-vrouwverhouding moet je iedere keer zeggen, althans bij uitsluiting van iedere gemeenschap: onroerend goed staat op naam van de vrouw, wat is de relatie tussen man en vrouw: is er lastgeving, zaakwaarneming? Is er een BV, zijn er vergelijkbare figuren, contractuele verhoudingen?

Niemand die er aandacht aan besteedt; op het gebied van de koude uitsluiting zijn wij nog het meest onderontwikkeld van de hele wereld. Praktijkmensen hebben soms een dogmatische visie, waarbij zij dikwijls veel minder recht van spreken hebben dan iemand die de dogmatiek regelmatig bedrijft.

Neem een man als Houwing; die heeft tot zijn 39e jaar in de praktijk gezeten. Hij heeft veel gezag en invloed gehad op het terrein van het totstandkomen van overeenkomsten, de nietige rechtshandelingen. Daar heeft hij een indeling gemaakt die van geen kanten deugt, die gevolgd is door de Hoge Raad, en later door de wetgever. Die indeling van overeenkomsten die niet tot stand mogen komen, een nietige inhoud hebben, etcetera, het is gewoon een ramp! Allemaal onderscheidingen die elders niet gemaakt worden.

Dan is er een terrein waar Houwing van de praktijk helemaal niets wist: pachtrecht, en daar is-ie fantastisch! Hij heeft nog nooit een kluit aarde gezien – hij wil ook geen kluit aarde zien, typisch een stadsmens – maar vanuit zijn voldoende maatschappelijk, sociaal invoelingsvermogen blijft hij nog een eeuw de Van Bijnckershoeck van het pachtrecht, bij wijze van spreken. Daar zie je dat-ie een geboren jurist is. Van Houwing gaat het verhaal, dat is natuurlijk een teken aan de wand, dat Dubbink eens vertelde; als Houwing de raadkamer van de Hoge Raad binnenkwam was het een denktank: alles moest logisch doordacht worden. 'Als wij gingen lunchen dan zat-ie nog diep na te denken', terwijl hij zo'n geestige man was. Je zou bijna zeggen: 'De Noorderling denkt te veel en leeft te weinig', naar Pitlo (en: 'De Zuiderling leeft te veel en denkt te weinig'). In ieder geval was Houwing wat dat betreft geen goede mix, hij liet

zijn gevoel te weinig spreken. Eenmaal in de Hoge Raad werd hij in de loop der jaren losbandiger.

Het wilsbegrip is heel dikwijls minder van belang. Wanneer wij het hebben over de bronnen van verbintenissen, dan zit je op het terrein tussen de onrechtmatige daad en contracten, de zogenaamde ‘geruststellende verklaring’, in de zin van Albeda-Jelgersma: ‘Maak je geen zorgen, wij zullen onze dochter niet laten vallen’, de ‘patronaatsverklaring’. Dat is puur gedrag; de wil kan mij niet zoveel schelen, het gaat juist om de interactie tussen mensen. Bij een contract wordt veel te veel gedacht: ‘Je zit bij de notaris, of je tekent een akte’. Maar het gaat om menselijk gedrag. Ik ben zelf niet opgevoed met het ‘op naam’-vereiste; dat komt nauwelijks voor bij Asser-Scholten van 1939. Bij Bregstein had ik ook nog nooit daarvan met nadruk gehoord, totdat Van der Grinten komt met zijn bewerking en iedereen het over dat ‘op naam’-vereiste heeft. De Hoge Raad schiet in hoge mate tekort doordat hij niet zegt: ‘Wees nou voorzichtig met dat “op naam”-vereiste; neem in beginsel aan dat je altijd op naam van een ander handelt’. Daarin zou de Hoge Raad leiding kunnen geven. Voortreffelijk is het arrest waarin ook die geruststellende verklaring aan de orde kwam, het Securicor-arrest, dat in het industrieterrein bij de Moerdijk speelt; het gaat om bewaking van computerapparatuur, er wordt een visitekaartje afgegeven door een plant-manager en dan is het volmaakt niet van belang of die nou volgens het Handelsregister wel of niet bevoegd is. Puur gedrag! Als je kijkt naar de feiten, liggen de kaarten zo.

De openheid van de Hoge Raad in zo’n geval zie je niet ten aanzien van de man-vrouwverhouding binnen het huwelijksgoederenrecht. Ik heb altijd iemand willen zetten op een dissertatie, of er zelf een willen schrijven, over de onrechtmatige daad in de man-vrouwverhouding, en of je bij uitsluiting van iedere gemeenschap het handelen van de vrouw of de opvoeding van de vrouw op waarde kunt schatten. Toevallig kom ik dezer dagen tegen, dat de Franse jurisprudentie over ongerechtvaardigde verrijking in de man-vrouwverhouding bol staat van alles dat maar op waarde geschat kan worden, niet in het minst de opvoeding van kinderen! Het register van Dalloz van de laatste zes, zeven jaar staat er vol van. Ik vind het dogmatisch onjuist, hoor, maar het is wel een goede zaak omdat Frankrijk zich op die manier voegt bij alle Common Law-landen, waar de vrouw bij uitsluiting van iedere gemeenschap niet meer een wegwerp-vrouw is omdat er altijd een vorm van gemeenschap is. En hier bij ons het notariaat maar roepen dat de algehele gemeenschap volmaakt vreemd is in alle landen. In de vorm van zakenrechtelijke gemeenschap heb-

ben zij dat niet, maar op een of andere manier gaat het bijna overal om de economische mede-eigendom. Wij zijn wat dat betreft het meest onderontwikkelde land, het meest schandalige land ook. En zeg niet: dat speelt niet, want mensen uit de praktijk zeggen mij dat het dag- en nachtwerk is. Chirurgen, die na veel geld verdiend te hebben, na dertig jaar tegen hun vrouw zeggen: 'Weg wezen!'. Die vrouwen komen dan bij de advocaten, en die weten eigenlijk alleen maar door een beroep op chique manieren wat geld los te weken. Het notariaat kent het verbintenissenrecht niet, kan daardoor de man-vrouwverhouding niet goed invullen. De advocaat kan dat ook niet. De Hoge Raad – behalve de paar mensen die bij Pitlo examen hebben moeten doen – kent het huwelijksgoederenrecht ook niet. Nu is dat een vak dat zo langzamerhand niet meer als zodanig moet bestaan, omdat het gewoon contractenrecht dient te worden. Maar die notie is nog niet doorgedrongen, vandaar ook dat onze jurisprudentie op dat stuk zo vreselijk verouderd is.

Dat Amsterdamse verrekenbeding, nota bene 80% van de huwelijkse voorwaarden, dat is toch fantastisch: hoe komt het in het hoofd van een notaris op om te menen dat je moet afrekenen na een halfjaar, een jaar. Mensen rekenen niet af, behalve bij echtscheiding. Bij uitsluiting van iedere gemeenschap ligt het aantal reprises en recompenses in de tienduizenden. Meijers heeft gewoon denkfouten gemaakt, en heeft gedacht dat reprises alleen bij beperkte gemeenschappen voorkwamen; ze zijn in de literatuur nauwelijks onderkend. Eigenlijk zie je in de hele notariële wetenschap sinds 1958 geen kritische behandeling van de ontwikkeling van het recht. Het is een onderwerp waarbij ik mij redelijk geëngageerd voel.

De Amsterdamse School, daar wordt Hijmans niet direct toe gerekend, omdat ik denk dat Hijmans zijn boodschap slecht verpakt heeft: 'laten wij vooral de feiten laten spreken'. Vandaar dat Hijmans ook, als een van de weinigen van zijn generatie, belangstelling had voor het Amerikaanse en het Engelse recht. Intuïtie betekent het goed naar voren halen van feiten; als je een dossier ziet, dat je dan zegt: 'Dat kan niet waar wezen!' Ik heb talloze rechtsvragen in het WPNR beantwoord; ik heb de meeste rechtsvragen moeten herformuleren: 'Notaris, dat kan niet waar wezen!' 'Ja, ik wilde het u gemakkelijk maken, we hebben maar geabstraheerd van de feiten'. Abstraheren mag alleen met mijn toestemming; die onderliggende feiten zijn zo van belang!

Het Engelse recht geeft daar van die levendige beschrijvingen van, zoals in de zaak van *Esso Petroleum v. Mardon*, over die verpachte benzinepomp die niet rendabel bleek te zijn; de man van Esso zegt bij de onderhandelingen over de

te verwachten omzet tegen de ander: 'You are the layman and we are the experts'. Gezellige experts! Het Court of Appeal stelt ze aansprakelijk, wanneer de schatting van de omzet faliekant fout is. Het is één zin, waar het precies om gaat.

De kantharos van Stevensweert, ik vond dat indertijd maar raar; ik heb daar in 1961 een Diës-college over gehoord van Korthals Altes, de Amsterdamse advocaat die de zaak gevoerd had. Ik heb onlangs dat boekje van Wijn en Stael over de kantharos-zaak gelezen, met de feiten; ik word steeds bozer, eigenlijk.

Het vergelijken van gevallen is voor de dogmatiek en de praktijk uiterst belangrijk. Ik hoor het Bregstein nog zeggen: 'Wat is het bijzondere van een jurist ten opzichte van een wiskundige? Hij is in staat om een vergelijking, niet met één, maar met twee onbekenden op te lossen'. Het is namelijk zo, dat als je het één met het andere gaat vergelijken, je zegt:

'Hé, daar is het zo, en waarom is het dan op het andere terrein niet net zo?' Je gaat vergelijken waarom iets typisch-typisch is, of typisch-a-typisch. Dat is Eggens en Bregstein, G.J. Wiarda ook, en dat is eigenlijk de Amsterdamse School. Het is iets dat denk ik ook typerend is voor mij: altijd vergelijken. Ik kijk nooit naar één, maar altijd naar één of meer aanpalende rechtsfiguren; hoe zit dat bij leasing, hoe zit dat hier, hoe zit dat daar? Dit geldt niet alleen voor het geschreven recht, maar in veel grotere mate voor het ongeschreven recht.

Die vergelijking heeft ook invloed op het systeem; iedere seconde van de dag, zodra er iets over het recht wordt gezegd, wordt het systeem er wijzer van, het wordt daaruit gevoed. Er is geen systeem, het systeem zijn wij zelf; daarom moet je bij de vraag: 'vloeit dit uit het systeem voort?', erachter zeggen: 'het systeem zoals wij dat begrijpen, althans, zoals de meerderheid van de Nederlandse juristen dat begrijpt'. Bij art. 2 van Boek 6 heb je die vraag of je van de tekst van de wet mag afwijken met een beroep op de billijkheid; ik vind het best dat men het zo formuleert, maar dan ga je er al vanuit dat een tekst iets zegt, terwijl dat juist nu de opgave is. Je mag natuurlijk ook geen enkele wetsbepaling los zien van de andere; dat is de grootheid van Suijling, niet voor niets de leermeester van Eggens. Wanneer Suijling over het erfrecht schrijft, vind je in zijn voorwoord: 'Ach, dat is eigenlijk eenvoudig, net als het zeerecht is het erfrecht een toepassing van het zaken- en verbintenissenrecht'. 'Nou, nou...', zegt de notaris dan; maar de theoreticus en de mensen die wat verder willen kijken zeggen: 'Daar zit het hem eigenlijk in: het mag niet zo zijn dat iets dat in het erfrecht speelt, niet ook in het algemene privaatrecht zou gelden'.

Ik ben zo bang dat de wet mij op het verkeerde spoor zet, dat ik meestal intuïtief tot oplossingen kom, om daarna altijd na te kijken: vind ik in de wet geen storing? Achteraf blijkt vaak iets dat je met veel moeite uitgevonden hebt, in de wet te staan.

Ik kom haast nooit tot een onredelijke bepaling omdat ik altijd op een 'gezellige manier' de wet kan uitleggen. Dus als er staat 'ontbinding' in het oude BW, zeg je: 'geen ontbinding als de wanprestatie niet ernstig te nemen is'. Je gaat uit van een algemeen rechtsgevoel; je bekijkt de casus, en in hemelsnaam niet vanuit de wet. Wanneer kijkt Herman Schoordijk in de wet? Meestal moet ik een wetboek opzoeken; ik heb er vele, maar die liggen dan ergens, niet op de plaats waar ze moeten zijn. *Is er een nieuw BW?* Ik merk er niets van. Ik schrik wel, als ik soms zie: 'Ontwerp nieuw erfrecht', dan denk je: 'hé, dat weet ik ook al niet meer', ook dat is veranderd.

Ik heb alles van Eggens gelezen. Wilde je met gemak Pitlo's examen halen, dan moest je niet zijn boeken lezen, maar je moest Eggens lezen. Dat was voor mij vanzelfsprekend. Ik vind in bepaalde opzichten Eggens een knappere jurist dan Bregstein. Maar zodra je Eggens iets hoorde zeggen over het verbintenisrecht of iets over de handel, dan dacht ik: 'Nee, eigenlijk ben je notaris gebleven'. Je zag dan het grote verschil met Bregstein: dat was een cosmopoliet, die wist waar Abraham de gulden vandaan haalde. Zij zijn mij allebei even lief, maar het enthousiasme voor het recht, het kijken naar het reilen en zeilen van de wereld, dat is meer van Bregstein gekomen. Het jurist-zijn, het nadenken, de nadruk op de methode, dat heb ik meer van Eggens; wat dat betreft vind ik hem een fabelachtig jurist.

Met mijn proefschrift heb ik na de dood van Bregstein een tijd rond gelopen; het waren al de drukproeven. Niemand keek ernaar: Pitlo had geen zin, Offerhaus achtte zich niet geroepen, maar ik heb mij er niet druk over gemaakt, heel gek. Nu zou je zeggen: 'Een schandaal!, de faculteit die je in de steek laat'; maar toen had je maar te wachten, tot de datum van je examen bepaald werd, of zoiets. Het boek was in april '57 klaar, en in februari '59 ben ik gepromoveerd, bij Eggens.

Eggens heeft het gelezen, de eerste honderd pagina's vond-ie fantastisch, met wat kanttekeningen, hij was zeer enthousiast. Bij de tweede honderd pagina's lag dat anders. Ik had Eggens fors bestreden, hij zag het derdenbeding als een vorm van cessie, maar ik vond dat een vorm van (onbevoegde) vertegenwoordiging. Hij noch ik hebben ooit gemeend dat de tekst veranderd moest worden. Eggens was zeer genereus.

Dertig jaar lang heb ik het irrelevant gevonden; Suijling zegt zùs, Van Dunné zegt zó (met de aanbodtheorie kun je er ook komen); ach, wat zal ik mij druk maken, het is een jeugdzonde. Nu, op de dag van vandaag, zeg ik weer: 'ik heb nog nooit een onderwerp zo belangrijk gevonden als dit; niemand zag in dat het derdenbeding geen aparte rechtsfiguur is, maar onbevoegde vertegenwoordiging'. Het is helemaal geen jeugdzonde, daar zou ik de Nobelprijs voor moeten krijgen, bij wijze van spreken.

Ik heb heel weinig de neiging om mijn gelijk te zoeken. Je kunt wel zeggen: 'Dat heb ik al eerder gezegd', maar het komt bij mij bijna niet voor, een enkele keer dat ik dat doe. Het zit hem hierin: ik vraag maar één ding: discussie, niet dat ik gelijk heb.

De manieren van nadenken gaan bij mij zo: het op de fiets zitten, achter papier zitten rommelen, en onderwijs geven. Ik schrijf alles met de pen, alles wordt drie, vier keer herschreven. Ik begin meteen te schrijven, dan kan ik pas goed nadenken. De eerste zin zal luiden: 'Als Van Dunné dat en dat zegt, dan begrijpt hij er niets van'. Als ik dan een paar citaten gegeven heb, wordt het: 'hij meent dat-ie zus-en-zo, het zou best anders kunnen zijn' ... en dezelfde citaten worden dan soms door een kleine toevoeging precies het tegenovergestelde. Door te schrijven kom ik erachter hoe het zit; als ik iets niet wist ging ik er college over geven en dan zag ik het plotseling.

Nell (mijn vrouw) zet dat voor mij op de computer; vroeger had ik mijn eigen secretaresse die dat deed, maar zij doet het met meer liefde, ieder woord Duits kijkt zij na. Het hoogtepunt is altijd wanneer zij zegt: 'Je bent weer aan het zeuren!' Dan zeg ik quasi-ernstig: 'Hé, wil jij de grote geleerde niet storen!', maar denk dan meestal: 'Je hebt gelijk, ik zeur.'

Ik heb dat met Jan Vranken ook, van: er zijn geen winnaars of verliezers. Je kunt alles tegen hem zeggen: 'Jan, dat wisselrecht, daar moet je niet over concluderen, er is maar één man in Nederland die dat weet, en dat ben ik'. Dan wordt-ie niet boos, denkt niet van: 'O, wat heeft die man het met zichzelf getroffen'. Maar als je je hele leven met dat wisselrecht hebt bezig gehouden en je ziet dan iemand die er plotseling mee begint, dan durf je zoiets als grote grap ook wel weer te vertellen. Ik heb veel van hem geleerd, vooral van procesrecht en bewijsrecht, in de zin van: 'dat vind je wel zo, Herman, maar dat is in strijd met die-en-die techniek'. Eigenlijk heb ik altijd veel geleerd van mensen met wie ik kon discussiëren, mijn vriend Deelen bijvoorbeeld, en niet te vergeten gevorderde studenten. Gelijk hebben interesseert mij helemaal niets. Ik word helemaal niet boos als er tegen mij in geschreven wordt of zo; ik heb

dan ook geen zin om nawoorden te schrijven, alleen bij hoge uitzondering.

Bregstein kon ook met warmte opkomen voor bepaalde opvattingen, over 2014 of zo, op een manier dat bij wijze van spreken de aarde zou stilstaan wanneer het anders was, maar hij kon ook prompt omdraaien. Ik herinner mij bijvoorbeeld één van de weinige gesprekken die ik met hem over mijn proefschrift had – want Bregstein had nog niet zo vreselijk veel aandacht daaraan besteed – dat ging over art. 1455 en derdenbescherming, waarop hij tegen mij zei: ‘Ja, meneer Schoordijk, dat heb ik vroeger ook gezegd’; hij klimt in een rek en pakt Land-De Savornin Lohman uit de kast en zegt: ‘kijk maar in de marge’. Daar had-ie een aantekening uit zijn studententijd dat je dat niet zùs maar zó moest zien. Na wat discussiëren betoogde hij met vuur precies het tegengestelde.

Een keer vroeg hij mij om verslag van zijn colleges te maken; ik was al lang afgestudeerd, maar hij had geen medewerker of zo. Op een gegeven moment, op de Prins Hendriklaan 43, komt hij binnen en het eerste wat hij zegt was: ‘Hé, ik geef toch ordelijker college dan ik zelf dacht’. Toen zei ik: ‘Professor, ik schrijf ook niet op wat u gezegd hebt, maar wat u had moeten zeggen; zelfs uw college moeten wij teneinde denken’. Dat vond-ie schitterend!

Wanneer je iets tegen iemand inschrijft, moet je er goed over nadenken: ‘kan hij dat wel verdragen? Is het eerlijk en niet *ad hominem*?’ Je moet zorgen dat mensen zich niet van je gaan vervreemden, en je toch blijft zeggen wat je wilt. Juristen dienen een gemeenschap te vormen, maar elkaar niet te veel over de bol te aaien.

Eggens kon ook behoorlijk tegen iemand ingaan. Bij een man als Eggens denk ik: ‘Hoe zou hij met zijn kinderen omgegaan zijn?’ Ik heb het hen eens gevraagd – naar aanleiding van een bundel die aangeboden werd, meen ik – en die kinderen waren toch wel erg op hem gesteld. Maar bij Eggens zie je toch ook trekken van, hoe is het in hemelsnaam mogelijk? Hij vlucht vlak na het uitbreken van de oorlog uit Indië naar Australië, op verzoek van gouverneur-generaal Mook; hij vertrekt uit Batavia, het vliegtuig is volmaakt leeg, en zijn vrouw en kinderen willen met hem mee. Daar kwam niets van in, bij Eggens. Een soort rechtlijnigheid van Eggens, het geen voordeel willen hebben; misschien was het een vorm van *gêne* tegenover andere burgers, die zouden zeggen: ‘Eggens, die vlucht maar’.

Als je mij vraagt wat ik van het werk van de Hoge Raad vind, daar heb ik meestal geen enkel probleem mee. Ik schrik mij wel een ongeluk, wanneer zij het

over ongerechtvaardigde verrijking hebben: dat het niet kennen van de dogmatiek op dat terrein echt nog rampzalige gevolgen kan hebben, in de zin dat de arresten van de Hoge Raad hier als los zand aan elkaar hangen, ook al is de oplossing goed. Er wordt dan iedere keer gezegd: 'Ja, maar het cassatiesysteem verzet zich daartegen, hij moet zich aan de middelen houden'. Dat zal wel zo zijn, maar ik denk dat de Hoge Raad wel vaker hints zou kunnen geven, waar theorie en praktijk meer houvast aan hebben.

Heel veel verbintenisrechtelijke bepalingen van het nieuwe BW lokken statisch denken uit, terwijl het gaat om wat er allemaal gebeurd is: Wie is meneer Brom, hoe heeft hij zitten praten? (in de kantharos-zaak), hoe reageren mensen op elkaar? Omdat er te weinig feiten onderzocht worden, komen die vragen te weinig aan de orde, terwijl die wel van belang zijn in verband met bijvoorbeeld de dwaling en de leer van de veranderde omstandigheden.

De privatist zou meer naar de fiscalist moeten kijken; de fiscale rechter kan veelal goed voelen, maar niet juridisch zuiver formuleren, en de privatist denkt te veel na en laat zijn gevoel te weinig spreken.

Wat ik indertijd over inspannings- en resultaatsverbintenis gezegd heb, ik heb niet het gevoel dat daarmee veel gebeurd is. Neem bijvoorbeeld de medische aansprakelijkheid; ik heb een paar gevallen meegemaakt, van ontbrekende medische dossiers; dan kun je een heel eind komen via de bewijslastverdeling naar redelijkheid en billijkheid; heel vaak is het *res ipsa loquitur*. Maar als je dan ziet hoe advocaten het zich moeilijk maken, met al dat denken in de quasi-onderscheiding resultaatsverbintenis-inspanningsverbintenis; ik ben blij dat ik het geschreven heb, maar ik heb er een verdrietig gevoel over. Het altruïsme, dat is het allerlastigste onderwerp waar ik ooit over geschreven heb, het gaat over waardeoordelen. Ik heb maanden in Harvard gezeten om dat materiaal allemaal boven tafel te halen, dat was in 1987, 1988. Ik heb het nu laten rusten; kort geleden dook het tot mijn verbazing op bij een dag van de Vlaamse Balie. Ook Oordelen en vooroordelen heb ik laten liggen, dat is wel een deel van mijzelf geworden. De laatste tijd heb ik voor een paar feestbundels geschreven: wat is de betekenis van de dogmatiek?, wat is de betekenis van Scholten?, wat is de betekenis van de redelijkheid en billijkheid? Ik kom op die materie dus wel terug, soms op een andere manier, soms wat diepgaander, meer uitgewerkt, maar ik geloof niet dat ik ongelofelijk veel vorderingen daarbij gemaakt heb. Ik vind het nog steeds een aardig verhaal; ik heb het haast nooit meer herlezen, maar als ik dan eens een paar pagina's lees, dan denk ik dat het voor die tijd een beetje wild geweest moet zijn.

In Tilburg hebben wij zoals ook elders het zogenaamde student-gerichte onderwijs; dat is in 1981 begonnen, een ramp voor het onderwijs. Forse begeleiding, klappers, 'A=A, B=B', maak het niet te moeilijk. Heeft het dan wel zin om onderwijs te geven: een naar maatschappelijke normen duur betaald hoogleraar moet getuigen, hij moet niet vertellen:

'A=A en B=B'. Hij kan best binnen dat kader een ordelijk verhaal houden; op die manier bind je mensen aan je. Voor mijn gevoel is aan alle universiteiten, waar men bezig is met student-gericht onderwijs – studenten veel erbij betrekken, kleine groepjes – het zo, dat het niet echt rendoert. Studenten hebben geen tijd om te lezen, of om bij bepaalde dingen stil te staan. Er komt veel meer aan de orde dan vroeger, maar veel oppervlakkiger. Zaak is en blijft studenten op hoog niveau te leren denken. Slechts daarmee zijn praktijk en wetenschap gediend. Politiek is deze gedachte niet te verkopen.

Studenten weten eigenlijk niet wat ze missen; Bregstein met die oneliners: 'Wie veel weet, wordt informeel'. Of: 'De juridische studie, waarbij je je natuurlijk rechtsgevoel verliest, om dat veel later weer terug te winnen' – de meesten winnen het nooit meer terug. Van die opmerkingen van: 'Ach, misschien is het privaatrecht wel niet zo leuk, je moet er zoveel tijd instoppen dat de mensen het zich niet kunnen permitteren om het niet meer leuk te vinden'. En Scholten, zoals hij het in zijn *Algemeen Deel* zegt: 'De brug tussen het zijn en het behoren ligt in het recht'. Als je mensen tegenkomt in de trein of waar dan ook, dan zijn het dikwijls de oneliners die ze op zich hebben laten inwerken.

De rechtsbeoefening door de Duitsers vind ik heel boeiend; de meeste wetenschappers en de beste praktijkjuristen hebben in Amerika gestudeerd, zij hebben een grote invloed ondergaan van het Engelse en Amerikaanse denken, dat ingepast is in het Duitse denken. Het Duitse wetboek is natuurlijk een geleerdenwetboek, en verouderd. Als je mij vraagt: 'Waar gebeurt het?', dan is dat in Engeland en Amerika. De gedachte dat dat recht zo anders is dan het Nederlandse recht, dat kan gewoon niet waar zijn; in kapitalistische zaken hebben wij hetzelfde op kleine schaal, en de Duitsers op een wat grotere schaal; handel is handel.

De Amerikanen die ik bewonder, ik denk aan Ehrenzweig, Rheinstein en Kessler, hebben dikwijls een Europese achtergrond; als er geen joden waren, moesten ze worden uitgevonden, zij hebben het Amerikaanse recht op een veel hoger niveau getild. Je ziet dat de ontwikkeling van het Amerikaanse recht veel minder boeiend geworden is, nu de joods-Europese invloed weg is. De stelsels hebben elkaar vreselijk veel te zeggen. Je zou eigenlijk in Nederland niet

als hoogleraar benoemd moeten kunnen worden wanneer je niet in Engeland of Amerika gestudeerd hebt; de Duitsers en Zwitsers hebben het allemaal gedaan, en de Belgen treffen wij ook voortdurend in het buitenland aan.

Ik heb het gevoel nu de beste jaren van mijn leven te hebben; iedere dag studeren, veel tijd voor tennissen en mijn naasten. Ik vind het gastcolleges geven leuk, het volgen van dissertaties, van de literatuur; het veel in de buitenlandse literatuur zitten, nog regelmatig boeken kopen. Het Duitse denken volgen, na Bismarck; waar gaan wij met Europa heen?, Europa, dat toch ten dele geïntegreerd is met je eigen bestaan als jurist, ik vind dat buitengewoon boeiend. Het rare is ook dat je kunstuitingen veel beter gaat begrijpen, naarmate je met zo'n vak verder bent. Figuratief – non-figuratief, het kunnen spelen met figuren in het recht; ook in de muziek zie je die figuren, in de literatuur zie je ze. Ik voel mij overigens toch vooral een bèta.

Dat dwarsliggen, is eigenlijk helemaal niet zo lastig; integendeel, dat zijn eigenlijk de boeiendste schrijvers. Wat Pitlo elke keer zei, naar Spoken van Ibsen: *De minderheid heeft altijd gelijk*. In het recht ligt het dikwijls ook zo, maar een garantie heeft een afwijkende schrijver gelukkig niet. Wetenschap blijft mensenwerk.

Verwijzingen naar literatuur e.d. (in volgorde van onderwerp)

‘In Memoriam Prof. mr. A. Pitlo 23-9-1901 – 23-3-1987’, NJB 1987, p. 507.

‘De functie en betekenis van het wetenschappelijk forum’, NJB 1988, p. 630 (n.a.v. F. Bruinsma, *Cassatierechtspraak in civiele zaken, een rechtssociologisch verslag* (diss. Utrecht), 1988).

De Nederlandse rechtscultuur vergeleken met de Anglo-Amerikaanse (rede UIA Antwerpen), 1988; *Verspreid werk*, Deventer, 1991, p. 513.

‘Letter of comfort’, NJB 1989, p. 1676; 1990, p. 786.

‘Vermogensverschuivingen onder het regime van koude uitsluiting van iedere gemeenschap’, WPNR 1987-5839; *Verspreid werk*, p. 501; vgl. ook: WPNR 5859-59; 5865-66; 5873; 5914; ‘Het leerstuk van de opgewekte schijn van volmacht en de Engels-Amerikaansrechtelijke leer van de “apparent authority”’, in: *Honderd jaar rechtsleven*, 1970; *Verspreid werk*, p. 197.

HR 18 november 1994, NJ 1995, 170 (Securicor – NMB).

Redelijkheid en billijkheid aan de vooravond van een nieuw millennium (rede UvA), Deventer 1996.

Esso Petroleum Co. Ltd v. Mardon, Court of Appeal (1976), All ER 101.
 Kantharos van Stevensweert, HR 19 juni 1959, NJ 1960, 59, m.nt. HB; W.M.J. Bekkers & A.A.H.M. Gommers (red.), *De Kantharos. Over recht en onrecht in de rechtspleging* (Wijn & Stael-Bundel), Deventer 1998.
 ‘Boekbespreking G.J. Wiarda, Drie typen van rechtsvinding, 1980’, *RMThemis* 1980, p. 160; *Verspreid werk*, p. 405. Vgl. ook: ‘Leijten en de gerechtigheidsidee’, *NJB* 1990, p. 456; *Redelijkheid en billijkheid*, etc. (1996), p. 1 e.v.; 48 e.v.; ‘Het (privaatrechtelijk) dogmatisch tekort’, *NJB* 1996, p. 1001.
 Beschouwingen over drie-partijen-verhoudingen van obligatoire aard (diss. UvA), 1959.
 ‘Hoe vat(te) de Burgerlijke Kamer van de Hoge Raad zijn rechtsvormende taak op?’, in: *De Hoge Raad der Nederlanden*, 1988, p. 3; vgl. ook *WPNR* 1989-5905, Naschrift aan Van Dunné.
 Inzake ongegronde verrijking: zie o.m. *NTBR* 1996, p. 247; *WPNR* 1996, p. 861; *NJB* 1997, p. 1749; *Tracing, constructive trust, ongerechtvaardigde verrijking, zaaksvervanging*, Afscheidscollege UvA, 1991.
 ‘Inspanningsverbintenis en resultaatsverbintenis’, *BR* 1969, p. 65; *Verspreid werk*, p. 153.
 ‘De bewijslastverdeling onder het Nieuwe Bewijsrecht’, *WPNR* 1989-5937; *Verspreid werk*, p. 569.
 De verbintenis uit en de verplichting tot altruïsme, *Meded. Kon. Ned. Akad. v. Wetenschappen*, Amsterdam 1987.
 Oordelen en vooroordelen, Diës-rede Tilburg, 1972.

Kort C.V.

1926 geboren te Amsterdam
 1959 promotie UvA
 1953-1961 repetitor privaatrecht
 1961-1964 wetenschappelijk hoofdambtenaar UvA
 1964-1991 hoogleraar burgerlijk recht en handelsrecht KUB
 1978-1991 deeltijd-hoogleraar Anglo-Amerikaans recht UvA
 1982 lid KNAW
 1995-1997 bijzonder-hoogleraar Bregstein-leerstoel UvA

NOTEN

¹ Dit juristenportret verscheen in *RMThemis* 1999, afl. 7, p. 230.

